

СТРАТЕШКА КУЛТУРА СРБИЈЕ И КОНЦЕПТ ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ

Милинко Врачар*, Горан Станојевић
Универзитет одбране у Београду,
Институт за стратегијска истраживања

Последице угрожавања виталних националних интереса са којима се Република Србија суочава данас резултат су, највећим делом, произвољног стратешког промишљања њене политичке елите крајем прошлог века. Зато, у времену које долази, рационална стратегијска мисао постаје незаобилазни елемент у изналажењу најоптималнијих начина остваривања и заштите српских националних интереса. Стратешко промишљање неповољног међународног окружења Србије указује на то да војна неутралност, тренутно, представља најоптималнији модел њеног спољнополитичког и одбрамбеног организовања и деловања. Све европске државе, опредељене за војну неутралност, заснивају своју политику одбране на стратегијском концепту тоталне одбране. С обзиром на ову чињеницу, а услед исте опредељености Србије, развој и имплементација стратегијског концепта тоталне одбране добијају суштински значај за спровођење овакве њене спољне и одбрамбене политике. Међутим, од момента опредељења Србије за политику војне неутралности мало тога је учињено по питању даљег развоја система одбране у складу са оваквим концептуалним моделом. Уочавајући наведени проблем, поставља се питање: да ли актуелна стратешка култура српског друштва подржава развој и имплементацију концепта тоталне одбране? Полазиште у овом раду представља став да поједини чиниоци српске стратешке културе нису у складу са захтевима развоја концепта тоталне одбране, те се указује потреба за њиховим усклађивањем, како би се створили неопходни услови за пуну имплементацију наведеног концепта.

Кључне речи: *Република Србија, стратешко промишљање, стратешка култура, војна неутралност, концепт тоталне одбране*

Уводна разматрања

Оптерећена последицама стратегијских грешака из недавне прошлости и наставка спољног угрожавања њених виталних националних интереса, Србија, почетком новог века, покушава да изнађе најоптималнија решења како би се те последице отклониле, односно ублажиле. Међутим, анализа безбедносних и економских аспеката

* milinko.vracar@mod.gov.rs

њеног регионалног и глобалног стратешког окружења указује на стратегијску дилему Србије у којој се она данас налази и која јој отежава формулисање и имплементацију делотворних стратегија ради остваривања и заштите њених националних интереса. У политичкој и најширој српској јавности, стратегијска дилема присутна је у форми општег утиска да је Србија стављена у незавидну позицију да бира између остваривања и заштите њена два витална национална интереса – територијалне целовитости и економског развоја. У настојању да се избори са оваквим проблемом стратешко промишљање Србије мора бити засновано на сасвим другачијим поставкама него што је то био случај у недавној прошлости током југословенске кризе. Оно мора бити ослобођено произвољности и спонтаности, а, с друге стране, мора се засновати на принципу рационалности. Само на тај начин стратешко промишљање може да обезбеди остваривање и заштиту свих српских националних интереса, односно решавање проблема наведене стратегијске дилеме. Поред спољне политике, кључну улогу у решавању овог проблема Србије има и њена одбрамбена политика чија делотворност умногоме зависи од утицаја стратешке културе. Управо зато, циљ овог рада јесте да испита да ли је актуелна српска стратешка култура у функцији ефикасног спровођења политике одбране Србије, односно како она утиче на имплементацију концепта тоталне одбране.

Рад је подељен у три логички повезане целине којима се настоји постићи постављен циљ. Прва целина усмерена је ка дескрипцији стратешке културе, односно њеном ближем појашњењу, као релативно новог концепта и аналитичког алата унутар стратешких студија којима се објашњава како културни обрасци неке нације утичу на стратешко одлучивање њених политичких елита и вођење државничке политике. Сагласно тим сазнањима, у оквиру прве целине, врши се анализа остварених утицаја културолошких аспеката на стратешко одлучивање и деловање српске политичке елите током југословенске кризе. Затим, анализом регионалног и глобалног стратешког окружења Србије, друга целина рада бави се безбедносним и економским аспектима који су условили појаву стратегијске дилеме Србије. Уједно, указује се на присутну дихотомију српске стратешке културе у виду присуства и деловања два различита политичка дискурса који, с обзиром на различите погледе на спољнополитичка и одбрамбена опредељења Србије, могу имати негативне последице на њено рационално стратешко промишљање. Поред тога, ипак, појашњавају се и ситуације у којима се таква дихотомија српског друштва и, последично, нерационалност његовог стратешког деловања могу избећи. У последњој, трећој целини, објашњава се зашто су војна неутралност Србије, и на њој заснован стратегијски концепт тоталне одбране, важни за остваривање свих српских виталних националних интереса и решавање постојеће стратегијске дилеме. Уједно, врши се анализа утицаја појединих чинилаца савремене српске стратешке културе на поједине аспекте концепта тоталне одбране са препоруком њиховог усклађивања, како би се створили неопходни услови за пуну имплементацију наведеног концепта.

Стратешка култура Србије и рационална стратегијска мисао – негативна искуства из недавне прошлости

Комплексна међународна стварност доприноси томе да данас, више него раније, рационална стратегијска мисао, и на њој заснована рационална стратегијска решења, представљају кључни фактор у остваривању и заштити националних инте-

реса, како великих и моћних држава, тако и оних малих попут Србије. Међутим, пракса међународних односа упућује на чињеницу да таква решења не представљају увек избор доносиоца кључних државних одлука. Стратегијска мисао и одлучивање српске политичке елите, на пример, непосредно пре и током југословенске кризе, сасвим јасно указује на такву праксу. Али, она није иманентна само малим земљама, попут Србије, већ је присутна и у државничкој делатности великих сила. Негативно америчко искуство из војних операција у Авганистану и Ираку, некада из Вијетнама, или совјетско искуство, такође из Авганистана, несумњиво говоре у прилог нерационалног стратегијског одлучивања и понашања. Наведена проблематика упућује на питање шта је то што у мноштву стратегијских решења сужава избор руководећих политичких елита, и неретко доводи до одабира оних која се у међународним односима показују као нерационална или неделотворна. Од завршетка хладног рата, трагање за овим одговором све чешће се усмерава у правцу разматрања стратешке културе као релативно новог концепта унутар науке о међународним односима и стратешких студија.

У најширем смислу, стратешка култура део је свеукупне националне и, у ужем смислу, политичке културе сваке државе. Као таква она битно утиче на стратешко мишљење и понашање кроз формулацију и имплементацију стратегија, чинећи сваку државу посебном и различитом у односу на друге државе са којима егзистира и корелира у међународним односима.¹ Посматрањем стварности кроз објектив културе, концепт стратешке културе обезбеђује аналитички оквир који, у извесној мери, може да пружи одговор на питање: зашто се одређене политичке опције или стратегијска решења, а не нека друга, бирају и спроводе од стране политичког апарата појединих држава. Такође, овај концепт може да пружи објашњење континуитета и промена у политикама националне безбедности држава. Зато, у актуелној међународној стварности, све више обликоване утицајима етничких и религијских идентитета, разматрање стратегијског одлучивања и понашања држава, кроз објектив културе, постаје значајан и утицајан аналитички алат унутар стратешких студија.

Иако примена концепта стратешке културе, као аналитичког алата, датира још од средине друге половине прошлог века, проучавањем културолошких аспеката могућих облика понашања суперсила у погледу употребе нуклеарног наоружања², овај концепт задобија изузетну важност у стратешким студијама и теорији међународних односа тек након хладног рата. У том периоду установљава се мишљење да стратеги и политичари имају тенденцију да посматрају стратешко окружење кроз сопствени културни стратегијски „објектив“, уз недовољно разматрање другачијих перспектива. Зато, заинтересованост за питање утицаја културе на понашање држава почиње да расте, при чему се јавља снажно уверење да је култура постала значајна детермината савремених глобализованих међународних односа.³

¹ Према: Вељко Благојевић, *Стратешка култура и национална безбедност*, Зборник Матице српске за друштвене науке, LXX, № 170 (2/2019), стр. 166.

² Видети у: Jack Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options*, A project Air Force report prepared for the United States, RAND Corporation R-2154-AF, Santa Monica, CA, 1977.

³ Jiyul Kim, *Cultural Dimension of Strategy and Policy*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College Press, May 2009, p. 1.

Оно што од почетка чини полазиште концепта стратешке културе јесте мишљење да свака држава, подстакнута утицајима сопственог културног идентитета, има јединствен начин анализе, интерпретације и реакције на међународну стварност. Зато је међу теоретичарима из ове области завладало мишљење да различите државе имају и различите доминантне стратешке склоности, које су укоренење у историјским искуствима и под снажним су утицајима културних, филозофских, религијских и политичких карактеристика државе и њених елита. Утицаји неисторијских или „објективних“ фактора, као што су технологија или материјалне могућности, свакако су присутни али су секундарне важности.⁴ Одговор на питање зашто је то тако може се добити кроз ближе разумевање самог појма „култура“.

Култура је најшири појам којим се могу обухватити сви идеациони фактори који утичу на људско понашање, попут вредности, норми, ставова, идентитета и др. Она је свеукупно друштвено наслеђе, односно научени образац осећања, мишљења, али и деловања, било појединца, друштва или целокупне нације. С обзиром на то да култура утиче на људско мишљење и деловање, она представља фундамен-тални, мада не и једини фактор којим се дефинише уобичајено људско размишљање и понашање. Може се сматрати и начином на који људи и друштво додељују значење свету око њих и како дефинишу своје место унутар њега. Култура се манифестује на много начина, укључујући језик, идеје и идеологије, обичаје и традиције, веровања и религију, ритуале и церемоније, обрасце начина живота, уметност и музику, укратко, у свему ономе што је симболично или репрезентује вредности, норме, перцепције, интересе и предрасуде неке културе.⁵

Оно што и данас заокупља пажњу предмета стратешких студија јесте питање: да ли су културни обрасци држава у сагласју са рационалношћу њиховог стратешког одлучивања и понашања. Да би се добио одговор треба поћи од чињенице да култура представља релативно трајан образац размишљања и понашања нације и њених политичких елита. Зато је кључна тачка концепта стратешке културе, како износи Симић, у „истраживању трајности, правилности и непрекидности одређеног понашања држава“⁶. Историјски наслеђене стратешке склоности држава, укоренење у њиховој националној култури, стога, несумњиво имају предиспозицију замагљења спектра могућих стратегијских избора. Посматрано у временској перспективи, стратешке склоности такође теже и спором и ограниченом одговору држава на промене у објективном стратешком окружењу. Дакле, културолошки утицаји, могло би се рећи, чине стратегију инертном и мање прилагодљивом стратешком окружењу и тиме, мада не увек нужно, мање делотворном, понекад и потпуно погрешном, а за мале земље чак и погубном. Зато би се могло изнети да концепт стратешке културе објашњава како културни или, ближе, идентитетски образац нација не иде често у прилог њиховог рационалног стратешког промишљања, одлучивања и понашања.

На основу претходних разматрања могу се извести и поједини закључци о томе како је стратешка култура Србије, односно њена стратешка склоност, утицала на страте-

⁴ Alastair Iain Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, International Security, The MIT Press, Vol. 19, No. 4, Spring, 1995, p. 34.

⁵ Jiyul Kim, *Исто*, p. 6.

⁶ Драган Р. Симић, *Светска политика*, ФПН, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 183-184.

гијске грешке које је чинила њена политичка елита током југословенске кризе. У том погледу важно је претходно напоменути да је тешко говорити о континуитету јасно разумљиве националне, а тиме и стратешке културе Србије у њеној новијој историји с обзиром на прекид њене државности током периода југословенске државе. Иако је изградња националне и стратешке културе модерне Србије започета ослобађањем од османске окупације током 19. века, она је у следећем веку прекинута инкорпорирањем српске државности у заједничку државу Јужних Словена. Тек настанком кризе у овом простору и распадом заједничке државе током 90-их година започиње поновна изградња српске националне и стратешке културе. Међутим, у тадашњим условима тектонских промена међународног поретка, чиме је стратешко окружење постало изузетно неповољно по Србију, овај процес био је обликован наглим преображањем српског националног идентитета, из форме утемељене на југословенству и комунизму у нову форму коју Митровић назива „одбрамбеним национализмом”.⁷

Под притиском различитих унутрашњих и спољних фактора, пре свега западних сила, али и појединих исламских центара моћи, српски национални идентитет грађен је, у то време, под снажним утицајем историјског наслеђа, у виду егзистенцијалне угрожености српског етноса у балканском простору. Тиме је српски идентитет, доминантно и у релативно кратком периоду, обликован митологијом, религијом и историјским наслеђем вишевековне борбе српског народа за еманципацију од страних освајача. То је, свакако, ограничавајуће утицало на рационалност стратегијске мисли српске политичке елите, ослобађајући је могућности реалног сагледавања и процене кључних геополитичких актера у времену урушавања биполарног светског поретка и њихових спољнополитичких интереса у постјугословенском простору.

Наиме, услед снажног утицаја одбрамбеног национализма на „стратегијски објектив” српске политичке елите, у релативно кратком времену, она није могла реално да сагледа положај Србије у односу на кључне актере југословенске кризе, посебно велике западне силе. У таквим околностима, последично, српска политичка елита није могла да дефинише јасне и реално оствариве националне интересе у перспективи постхладноратовског света. Показало се да тадашњи прокламовани национални интерес „сви Срби у једној држави”, присутан у већем делу српског политичког и интелектуалног дискурса, није био прилагођен објективној стратешкој стварности, односно интересима западних сила. Као такав, он се није могао нити реално остварити у форми стратегијског циља. Дакле, историјско наслеђе Србије, засновано на осећају егзистенцијалне угрожености, резултирало је „одбрамбеним национализмом” који је, с друге стране, допринео формулисању нереалног националног интереса, супротстављеног интересима западних сила.

Немогућност остваривања наведеног српског националног интереса може се објаснити, тачније, одсуством рационалног стратешког промишљања у релацији расположивих средстава и постављених циљева. Наиме, како износи Симић, „најзначајнији захтев на који једна стратешка замисао треба да одговори, јесте достизање склада

⁷ Одбрамбени национализам јавља се услед повишених унутрашњих или спољних притисака на одређену заједницу. У другом случају, када су спољни притисци прејаки, када се често понављају и предуго трају, могу да изроде шовинизам, као посебан негативан облик националне самосвести (Милован Митровић, *Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије*, у: Зборник радова „Идентитетски преображај Србије”, Правни факултет, Београд, 2016, стр. 49).

између предвиђених средстава и постављених циљева. Без одговарајућих и, пре свега, стварних средстава, постављени циљеви су само празне речи⁸. У складу са тако постављеним националним интересом, а у одсуству моћних стратешких савезника, Србија није имала моћ, нити војну нити било коју другу, да утиче на промену понашања западних сила, нити је могла да се прилагоди њиховим интересима, а да при томе у потпуности не угрози своје. Упркос томе, историјски доминантна стратешка склоност Србије да у условима спољне угрожености посегне за силом условила је њено стратешко понашање у правцу ослањања, доминантно, на сопствену војну моћ, не разматрајући, при томе, значај осталих инструмената моћи који су се, вероватно, могли показати знатно делотворнијим у тадашњој стратегијског стварности.

Међутим, критике тадашњем српском руководству на рачун коришћења доминантно војне моћи у заштити српских националних интереса треба упутити са извесном резервом. Наиме, поставља се питање да ли је Србија, током релативно кратког времена трајања кризе, имала могућности да развије и примени друге облике моћи осим војне. Чињеница је да су остали народи, пре свега Хрвати и Словенци, много раније, током периода заједничке државе, постепено градили сопствени идентитет и националну културу, уједно тиме градећи и стратешку културу прилагођену тадашњој објективној стварности. У складу с тим, њихова стратешка култура није била заснована само на војној моћи већ и на другим облицима моћи, попут политичке (легитимисање сепаратистичких циљева у земљи и иностранству), информационе (јака пропаганда у земљи и иностранству), али и културно-цивилизацијске (повезивање са западним земљама и стварањем јаким савезника). Зато, права критика коју треба упутити тадашњем српском руководству, као и целокупној политичкој и интелектуалној елити, јесте: зашто Србија, током периода заједничке државе, попут других народа бивше Југославије, није развијала сопствени национални идентитет и на њему националну и стратешку културу. Заслепљена идејом југословенства и идеологијом комунизма, српска политичка елита дочекала је кризу неспремна, без јасно израженог националног идентитета, без реално остваривих стратегијских циљева, без моћних савезника, имајући на располагању само сопствену војну моћ, чији се квантум, током кризе, прогресивно урушавао. Последице оваквог стратешког деловања Србије показале су се као погубне.

На примеру југословенске кризе може се закључити да изградња националног идентитета и културе, а тиме и стратешке културе, није ствар тренутка већ захтева проток одређеног времена. Стратешка култура не може бити тренутни продукт неког конкретног историјског догађаја, као што то није могао бити ни случај са Србијом током југословенске кризе. Али, криза, односно неки важан преломни историјски догађај, може, с друге стране, бити покретач промена временски дуго устаљене стратешке културе, као што је то, иначе, био случај са Србијом. Након југословенске кризе и распада заједничке државе, у Србији су наступиле корените политичке промене које су, временом, резултирале отклоном у односу на вишевековни доминантно присутан облик стратешке културе Срба као херојског и ратничког народа који је одувек био спреман да бескомпромисно, без обзира на могуће погубне последице, брани своју слободу и независност.

⁸ Драган Р. Симић, *Исто*, стр. 182.

Српско искуство промене стратешке културе, међутим, није усамљено. Напротив, то доказује и пример појединих великих сила. Након Другог светског рата Немачка је направила отклон од своје стратешке културе засноване на идентитету ратоборне и освајачке нације. Подстакнута погубношћу спољне политике из прве половине 20. века, успела је да временом изгради другачији национални идентитет и на њему друга-чију стратешку културу, што јој је, дугорочно, обезбедило свеукупни друштвени развој. Слично је било и са Ататурковом Турском након Првог светског рата, која не само да је одбацила вишевековни идентитет освајачке нације већ се и потпуно секуларизова-ла. Успостављањем добрих односа за западним силама и усвајањем њихових вред-ности Турска је, рационалним промишљањем, успела да спречи даље територијално распарчавање нуклеуса некадашњег Османског царства и временом оствари значајан друштвени просперитет. Стратегијска пракса савремених међународних односа пока-зује да САД, након погубне ратоборне политике у Ираку и Авганистану, постепено ме-њају своју стратешку културу утемељену на војној супериорности и коришћењу оружа-не силе. Приметно је да данас све више прибегавају коришћењу других облика моћи у кризним ситуацијама, попут дипломатске, економске, информационе итд.

Може се закључити да је стратешка култура релативно трајна категорија у ме-ђународним односима и да, као таква, није увек у сагласју са рационалношћу стра-тегијске мисли. Међутим, то не указује да овај концепт нужно и у потпуности одба-цује рационалност. Пре би се могло рећи да је стратешка култура компатибилна са појмом ограничене рационалности с обзиром на то да културни „објектив” свакако поједностављује објективну стварност. Ипак, она је, упркос трајности, склона про-менана и прилагођавању објективној стратегијској стварности, али то захтева про-ток одређеног времена и, пре свега, жељу, кохезију и упорност читаве нације и ње-них политичких елита. Показује се да изградња стратешке културе може бити у функцији рационалне стратегијске мисли и свеукупног друштвеног развоја. Каква ће њена улога бити зависи од тога на којим чиниоцима је доминантно заснована. Ако су то митови или историјска наслеђа, често неприлагођена објективној ствар-ности, стратешка култура свакако ће бити ограничавајући фактор рационалне стра-тегијске мисли. У супротном, ако су то чиниоци који доприносе прилагођавању стратегијске мисли новим околностима, стратешка култура може бити у сагласју са њеном рационалношћу. Овакви закључци требало би да послуже као путоказ у из-градњи савремене српске стратешке културе која би морала да буде у сагласју са рационалном стратегијском мисли и да, као таква, одговори на безбедносне изазо-ве изузетно неповољног стратегијског окружења у којем се Србија данас налази.

Стратешка култура Србије и рационална стратегијска мисао – стратегијска дилема на почетку новог века

Безбедносни изазови са којима се Србија данас суочава последица су стратегиј-ских грешака њених политичких елита из недавне прошлости, због којих српско дру-штво и држава плаћају високу цену. Последњих деценија та цена је препознатљива, пре свега, у *de facto* губитку суверенитета над делом државне територије, ослабље-ној економији, ниском животном стандарду и, последично, прогресивној депопулаци-ји. Зато данас, и у времену које предстоји, Србија више нема право, нити простора,

за чињење нових стратегијских грешака, те њена стратешка култура, односно свеукупна безбедносна, а посебно спољна и одбрамбена политика, мора бити утемељена на другачијим основама. То чини рационално стратешко промишљање кључним елементом у достизању и очувању српских националних интереса, те се, полазећи од његове егзистенцијалне важности, поставља питање шта оно у суштини значи и какву стратешку културу, наспрам њега, Србија треба да изграђује.

У најширем контексту, стратешко промишљање може се разумети као ментална или умна делатност која се примењује у контексту достизања неког циља или скупа циљева. У области националне безбедности, оно се разуме као мисаона државничка делатност усмерена ка изналагању најоптималнијих решења достизања и очувања националних интереса. Да би се до таквих решења дошло, основно начело на којем стратегијска мисао мора бити заснована јесте управо начело рационалности. Посматрано на примеру Србије, рационално стратешко промишљање пружа могућност формулисања стратегије националне безбедности, чијом би се имплементацијом, односно спровођењем одговарајућих политика у свим областима друштвеног живота, продуковала минимална штета и максимална корист по српске националне интересе.

Логика рационалног стратешког промишљања, као сложеног умног државничког процеса, у најкраћем, садржана је у релацији његових полазишта и исходишта. Свакако, полазиште представљају националне вредности, пре свега виталне, за које држава показује интерес да их штити. С друге стране, резултат или исходиште представљају стратегије које се креирају ради остваривања стратегијских циљева, односно остваривања и заштите националних интереса, и оне се у пракси спроводе путем државних политика, у области спољних послова, одбране, економије итд (слика 1).

Слика 1 – Фазе формулације и имплементације стратегије националне безбедности

Да би стратегија националне безбедности, као резултат примене овакве логике, била делотворна, држава мора да прибегне рационалном промишљању у свим фазама њене формулације и имплементације, односно мора да: (1) анализира унутрашње, регионално и глобално стратегијско окружење (безбедносни, економски, политички трендови); (2) идентификује најзначајније безбедносне изазове, ризике и претње из стратегијског окружења, као и њихове носиоце (противници, конкуренти и остали значајни актери); (3) дефинише националне интересе и стратегијске циљеве и изврши њихово рангирање по важности и приоритету остваривања; (4) изабере и/или развије средства (инструменте моћи) за остваривање стратегијских циљева; (5) осмисли начине (стратегијске концепте) за коришћење средстава ради постизања стратегијских циљева; (6) врши процену ризика и трошкова повезаних са стратегијом; (7) дефинише политике за реализовање стратегије (спољну, одбрамбену, економску итд); (8) прати реализацију имплементације стратегије, односно спровођење политика (степен достизања дефинисаних циљева) и (9) врши редеофинисање појединих елемената стратегије државе (интереса, циљева, посебних стратегија).⁹ Реализацијом свих наведених фаза стратешког промишљања, на строго методолошким поставкама, пружа се могућност доносиоцима кључних одлука да се у мноштву стратегијских решења одаберу она која се могу показати као делотворна или ефикасна у настојању да се остварују и заштите српски национални интереси.

Анализа глобалног стратегијског окружења, у погледу безбедносних трендова, упућује на чињеницу да ће свет, без обзира на снажне утицаје процеса глобализације и све већу повезаност и међузависност међународних актера, и даље доминантно функционисати на полазиштима реалистичке парадигме. Главни актери светске политике и даље ће остати велике и моћне државе које ће своје спољнополитичке наступе градити подстакнуте својим геополитичким интересима. За разлику од униполарног момента након хладног рата, обележеног неприкосновеном супремацијом западних сила, савремена стратегијска реалност све више се обликује векторима мултиполарног света, чији се антагонизми већ значајно рефлектују у балканском простору, чинећи га и даље нестабилним. Иако долази до јачања глобалног утицаја оних центара моћи, попут Русије и Кине, чији се спољнополитички интереси, супротно западним, значајно поклапају са српским националним интересима, несумњиво, комплексно стратегијско окружење наставиће са наметањем бројних безбедносних изазова Србији. Наиме, снажан утицај оних западних сила, које континуирано угрожавају територијални интегритет и суверенитет Србије, и даље ће остати присутан у њеном регионалном стратегијском окружењу у којем су готово све државе интегрисане у НАТО или са на путу да то постану.

У погледу економских трендова, анализа глобалног и регионалног стратегијског окружења указује да су све суседне државе Србије или већ чланице ЕУ или ка томе теже, и то првенствено из економских разлога. У прилог томе треба изнети да је ЕУ, од 2000. године до данас, највећи инвеститор у Србији, највећи донатор и њен највећи трговински партнер. Чак три четвртине страних улагача долази из земаља

⁹ Према: Robert Kennedy, *The Elements of Strategic Thinking: A Practical Guide*, у: „Teaching Strategy: Challenge and Response“, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2010, стр. 26.; Joint Doctrine Note 1-18; United States Joint Chiefs of Staff, April 2018, p. II -1; Митар Ковач, Дејан Стојковић, *Стратегијско планирање одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 201.

чланица ЕУ, а тај тренд је у сталном порасту, упркос томе што има све јачу конкуренцију инвестиција из Кине, Русије и улагача из Турске. Српски извоз у земље ЕУ је око две трећине његовог укупног пласмана, док у Русију, која је на трећем месту, овај удео варира између пет и шест одсто на годишњем нивоу. У Кини, САД и остатку света српски извоз присутан је у износу око седам процената.¹⁰ Бројни показатељи упућују на закључак да ће се овакав тренд наставити, односно да ће економски развој, а тиме и свеукупни просперитет Србије, зависити понајвише од инвестиција и трговинске размене са чланицама Европске уније.

Наведена анализа безбедносних и економских аспеката регионалног и глобалног стратешког окружења указује на парадоксалну ситуацију у којој се Србија данас налази и која јој отежава рационалан приступ у стратешком промишљању остваривања и заштите њених националних интереса. Наиме, њен витални национални интерес „очување суверености, независности и територијалне целовитости” и даље знатно угрожавају оне западноевропске земље, чланице ЕУ, које су у оквиру НАТО агресије на СР Југославију 1999. године, директно допринеле губитку суверенитета Србије на територији Косова и Метохије. Те исте земље, које и даље пружају политичку подршку независности тзв. Косова, данас представљају највеће инвеститоре и трговинске партнере Србије. Тиме директно доприносе остваривању њеног другог виталног националног интереса „економског развоја”, што је од изузетне важности у актуелним условима прогресивне депопулације српског становништва, као последице неповољне економске и социјалне ситуације. За разлику од западноевропских земаља, Русија, као војна сила која снажно подржава суверенитет и територијалну целовитост Србије, има скроман удео у економском развоју Србије, услед сопствених економских потешкоћа. Кина, такође, иако економски све више присутна у Србији, још увек је, према инвестицијама, далеко иза западноевропских земаља.

Оваква стратегијска реалност ставља Србију у својеврсну стратегијску дилему, нарочито у оној кључној, полазној фази стратешког промишљања спољнополитичког и безбедносног опредељења у којем је потребно дефинисати јасне и реално оствариве националне интересе на основу претходно утврђених безбедносних изазова из стратегијског окружења. Наиме, ствара се утисак да је Србија „разапетa” у избору између остваривања и заштите њена два витална интереса – економског и одбрамбеног. Постоји снажно уверење да Србија може да оствари „економски развој” у пуном обиму првенствено својим прикључењем ЕУ, али је њен пријем неформално условљен признањем независности тзв. државе Косово, бар од оних најутицајнијих чланица Европске уније. Тиме се угрожава њен други витални национални интерес „очување суверености, независности и територијалне целовитости”. Због тога се, у политичкој и широј јавности, ствара утисак присутности стратегијске дилеме Србије у виду својеврсне дихотомије – или политика очувања територијалне целовитости Србије и спољнополитичко и безбедносно окретање ка Русији или, с друге стране, политика економског развоја и потпуно спољнополитичко и безбедносно окретање ка Западу, подразумевајући потпуну интеграцију, како у ЕУ, тако и у НАТО.

¹⁰ Европска унија – Највећи инвеститор, донатор и трговински партнер Србије, Интернет портал Европског покрета „Србија”, Доступно на: <http://www.emins.org/evropska-unija-najveci-investitor-donator-i-trgovinski-partner-srbije/>; 17/07/2019.

Како Србија треба да се постави према овако комплексном проблему, и да избегне наведену стратегијску дилему, јесте питање стратешког промишљања и његове реализације у свим фазама. Ипак, одговор на ово питање умногоме је обликован утицајима стратешке културе, односно начином на који се она односи према рационалности стратешког промишљања српске политичке елите. Из тих разлога нужно се поставља питање: шта је српска стратешка култура данас? Како би се дао одговор на то питање, претходно је потребно рећи да култура, као и идентитет, никада није једноличан и стабилан скуп веровања који дели целокупна нација или њене политичке елите у одређеном историјском тренутку или периоду. Иако доминантни наративи обликују налицје културе неке нације, видљиве споља као хомогене, посматрано изнутра, култура представља арену конкуренције и надметања између различитих значења и интерпретација, односно дискурса. Другим речима, у било ком тренутку, поред доминантног дискурса, видљивог споља, унутар неке културе може бити присутна и неколицина других њему алтернативних дискурса. То је одлика свих националних култура, па и српске, с тим што се она сврстава у групу оних националних култура које не одражавају „здраву“ конкуренцију и надметање различитих дискурса већ изазивају дубоке друштвене поделе и антагонизме, а тиме и унутрашњу политичку нестабилност. Сагласно томе, оно што се данас може разумети и назвати као српска стратешка култура јесте деловање два политичка дискурса, или два различита типа стратешке културе, условно названих, национално-слободарски и грађанско-демократски. Концепти ових култура засновани су на различитим формама српског националног идентитета, супротстављени су и, наизглед, непомирљиви.

Национално-слободарска стратешка култура Србије има дубље историјске, симболичне, па чак и психолошке корене. Она је производ вишевековне борбе српског народа за еманципацију од страних освајача, те се упоришни историјски моменти у стварању и испољавању ове културе углавном налазе у војним победама и поразима Србије, од немањихке Србије до данас. Кључне вредности на којима је ова култура утемељена јесу слобода, независност, колективизам, православље, част, хероизам итд., а њен концепт заснован је, претежно, на етничком, духовном и цивилизацијском српском националном идентитету. Снажно уверење ове стратешке културе јесте да је Русија цивилизацијско упориште Србије, док се, услед негативног историјског искуства, Турска, Немачка, Аустрија, САД, као и многе западноевропске земље, условно, сматрају противницима српским националним интересима. У погледу одбрамбене политике став о евентуалном учлањењу Србије у НАТО је апсолутно негативан, док се, с друге стране, снажно подржава повезивање са ОДКБ.¹¹

С друге стране, грађанско-демократска стратешка култура може се посматрати као резултат историјски релативно кратког демократског периода Србије, током којег је њено друштво било претежно оријентисано ка еманципацији од унутрашње, а не спољне политичке доминације. Вредности на којима се ова култура заснива јесу европска политичка баштина, затим индивидуализам, демократија, либерализам, владавина закона, људска права, невољност употребе оружане силе итд. Њен концепт заснован је, претежно, на грађанском и световном српском националном иден-

¹¹ Видети више у: Filip Ejdus, Security, Culture and Identity in Serbia, Western Balkans Security Observer, No. 7-8, October 2007 – March 2008.

титету. Кључно уверење ове стратешке културе јесте да су Европа и Запад недвосмислено културно, политичко и цивилизацијско одредиште Србије. Иако њени представници не баштине изразиту русофобију, они су више склони партнерским, али не и блиским савезничким односима са Русијом. У погледу одбрамбене политике, према мишљењу представника ове културе, НАТО је најбоља одбрамбена опција Србије.¹²

Наравно, све што је речено представља најгрубљи приказ поделе стратешке културе Србије на две искључиве дихотомне целине, које, уочава се, имају супротстављене и искључиве погледе на спољнополитичка и одбрамбена опредељења Србије. Међутим, у пракси постоје изнијансиранији погледи на ова питања, који се граде на вредностима и уверењима оба типа српске стратешке културе. Зато се не може поуздано тврдити да у Србији постоје јасно издиференцирани политички субјекти као носиоци наведених стратешких култура, јер се њихово мишљење временом, па чак и дневно, мења и обликује у складу са утицајима унутрашњих и спољних друштвено-политичких дешавања. Али, ако би се са нивоа политичке елите спустило на ниво интелектуалне елите, а посебно на ниво грађана, ова подела би се сасвим јасно указала у свом правом облику. Њени индикатори несумњиво су често присутна питања у свакодневном друштвено-политичком животу Србије, попут „Косово или Европска унија“, „ОДКБ или НАТО“, „Русија или Америка“, „достојанство или материјална сигурност“ и слично томе.

Наизглед, одговори на ова питања изгледају непомирљиви, али не треба заборавити да је српском друштву данас, можда више него икада до сада, потребан национални консензус. У прилог томе, важно је напоменути да у кризним, нарочито ратним ситуацијама, када су угрожене кључне основе постојања и опстанка државе, српски народ има потенцијал да се хомогенизује и делује јединствено упркос његовим поделама. То је више пута потврђено историјско правило које, свакако, обликује стратешку културу Србије и данас, без обзира на претходно приказану дихотомију њена два различита концепта. Зато се с правом поставља питање: да ли Србија данас има способност да у миру, не чекајући ратне околности, постигне национални консензус око виталних националних интереса, да на тим основама изгради своју стратешку културу, како би се успешно носила за свим безбедносним изазовима, поготово онама који долазе из глобалног стратегијског окружења? Наиме, одговор на ово питање требало би да укаже да ли је Србија способна да, путем рационалног стратешког промишљања, избегне стратегијску дилему у којој се нашла почетком новог века.

Стратешка култура Србије и рационална стратегијска мисао – одбрамбена политика и имплементација концепта тоталне одбране

Почетком новог века, оптерећена последицама стратегијских грешака из недавне прошлости, Србија покушава да изнађе најоптималнија решења како би се те последице отклониле или, боље речено, ублажиле. Такво њено настојање сада неминовно захтева примену другачијег начина стратешког промишљања, ослобођеног произ-

¹² Исто.

вољности и спонтаности, а, с друге стране, заснованог на принципу рационалности. Оно би требало да обезбеди креирање таквих стратегија чије би се политике спроводиле по принципу минимизације штете и максимизације користи по српске националне интересе. Поред спољне, одбрамбена политика Србије, свакако, има кључну улогу у таквом њеном настојању, а ефикасност њеног спровођења у великој мери зависи од утицаја стратешке културе. Тиме се неминовно намеће потреба преиспитивања да ли су чиниоци српске стратешке културе у функцији имплементације одбрамбене политике Србије, односно концепта тоталне одбране на којем се она заснива. Међутим, у таквој анализи не сме се изоставити спољна политика, макар и у најмањем обиму, јер је она у нераскидивој вези са одбрамбеном проблематиком државе.

Како би Србија требало да се избори са стратегијском дилемом, спровођењем спољне и одбрамбене политике, свакако је питање рационалног стратешког промишљања, у свим његовим фазама. Ипак, одговор се може сажети кроз сублимацију одговора на три основна питања стратегијске парадигме. На примеру Србије она се могу формулисати на следећи начин: (1) куда Србија жели да иде, (2) која су јој средства на располагању и (3) како промишља да стигне тамо? Полазећи од првог питања, које је везано за националне вредности и интересе, потребно је изнети да су витални национални интереси они који представљају „корист, добит или погодност од посебног значаја за ‘опстанак’ нације, око којих нације нису вољне да преговарају и често су спремне да прибегну употреби оружане силе у њиховој одбрани”¹³. Зато свеукупни српски политички и друштвени консензус око виталних националних интереса не сме да се креће у правцу избора једног на претпоставкама одрицања од другог интереса. Било какво одрицање несумњиво би продуковало дубоке и далекосежне последице по кључне основе постојања српске државе и нације.

Одрицањем од суверенитета на територији Косова и Метохије, *de jure*, Србија би се суочила не само са губитком дела своје територије, што повлачи економске, геостратегијске и друге губитке, већ и са кључним духовним упориштем свог националног идентитета. То би, последично, изазвало дугорочну и још дубљу поделу унутар српског друштва и, посебно важно, унутрашњу политичку нестабилност са значајним спољним импликацијама. С друге стране, одрицањем од економског развоја, као потпоре целокупног развоја друштва, Србија се суочава не само са економским и социјалним проблемима, у смислу девастације животног стандарда њених грађана већ, последично, и са све израженијим проблемом прогресивне депопулације. Зато, стратегијски императив српске државе мора да остане на курсу остваривања и заштите свих њених виталних националних интереса, не одричући се ниједног од њих.

Да ли Србија поседује средства за остваривање и заштиту свих њених виталних националних интереса јесте друго питање стратегијске парадигме. Несумњиво, за разлику од периода југословенске кризе, данас, поред војног, Србија на располагању има широк спектар других инструмената моћи који се могу употребити, и већ се користе у остваривању њених стратегијских циљева. У протеклих двадесетак година Србија је успела да, у знатној мери, изгради, како свој национални идентитет и културу, тако и политичку и стратешку културу прилагођену објективној стратегијској стварности. Стратешка култура Србије сада се, поред војне, све више ослања на политичку (дипломатску), информациону (пропагандну), економску, културолошку и другу моћ.

¹³ Strategy MCDP 1-1, U.S. Marine Corps, 1997, p. 38.

Међутим, у околностима наставка угрожавања виталног националног интереса „суверенитета и територијалне целовитости“ од стране западних сила, а, с друге стране, потребе да се у блиској сарадњи са тим силама оствари интерес „економског развоја“, кључно стратешко питање за Србију јесте којим средствима (инструментима моћи) и на који начин (стратегијским концептима) могу се остварити овако постављени стратегијски циљеви. Тачније, ово питање може да гласи: како остварити утицај на западне силе како би се оне, великим делом, понашале у складу са српским виталним интересима или, с друге стране, како се прилагодити њиховим интересима, а да се, при томе, у потпуности не угрозе сопствени? То је последње, треће питање стратегијске парадигме којим се указује на идеје, замисли, начине или стратегијске концепте, али и практичне политике које из њих произилазе.

У том светлу треба посматрати политику војне неутралности Србије која је у домаће политичке оквире уведена 2007. године, усвајањем *Резолуције Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*.¹⁴ Међутим, изостало је појашњење шта се тачно под њеном војном неутралношћу подразумева. Осим наведене резолуције ниједан други државни документ, до данас, није дефинисао ближе значење овог статуса. Медији су се овим питањем бавили више спекулативно него суштински, поредећи тренутни статус Србије са статусима других војно неутралних држава у Европи, као што су Шведска, Швајцарска, Финска, Ирска и Аустрија. Ипак, чини се да је статус војне неутралности једнодушно прихватио већи део српске политичке елите и шире јавности. С друге стране, већина критичара војне неутралност није се фокусирала на суштинско питање – које су практичне користи за Србију од овако дефинисаног спољнополитичког статуса.¹⁵

Међутим, без обзира на околности у којима је донета одлука о војној неутралности Србије, корист вођења овакве политике је несумњива и може се сагледати кроз актуелно настојање Србије да избегне проблем стратегијске дилеме у којој се налази. Наиме, експлицитно спољнополитичко, а посебно одбрамбено сврставање Србије на једну од страна, било руску или западну, нужно доводи до одрицања једног од два, тренутно највише угрожена национална витална интереса. Зато рационално стратешко промишљање указује на то да се српска спољна политика мора кретати у правцу, пре свега, војног несврставања. Тиме војна неутралност Србије представља политику „трећег пута“, која не изазива негативну реакцију ниједне од великих сила. Она омогућава Србији да смањи притисак западних сила за признавањем косовске независности и, уједно, да се реализује сарадња, како са њима, тако и са другим важним великим силама попут Русије и Кине, али и осталим значајним актерима међународне заједнице. Другачије речено, војна неутралност обезбеђује Србији статус поузданог партнера свих великих сила. Следствено томе, политика војне неутралности у функцији је остваривања како интереса очувања територијалне целовитости Србије тако и интереса њеног економског развоја, чиме се, тренутно, избегава проблем стратегијске дилеме.

¹⁴ *Резолуција Народне Скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, Народна Скупштина РС, Београд, 26. децембар 2007. године, Члан 6.

¹⁵ Igor Novaković, *Neutralnost u Evropi u 21. veku i slučaji Srbije*, ISAC fond, Beograd, 2012, str. 3.

Опредељење Србије за вођење политике војне неутралности изазива значајне реперкусије на њену политику одбране на шта указује пракса и искуство других војно неутралних земаља. Наиме, данас апсолутно све европске земље које своју стратешку културу изграђују на основама војне неутралности, попут Швајцарске, Аустрије, Финске, Шведске и Ирске, темеље своју одбрамбену политику на концепту тоталне одбране. Разлог томе садржан је у чињеници да је концепт војне неутралности заснован на добровољном несврставању држава у постојеће војне савезе, што их ограничава у погледу увећања сопствене моћи и безбедности, што би, иначе, оствариле уласком у неки од њих. Зато су војно неутралне државе принуђене да развијају одбрамбене стратегије и доктрине засноване на сопственим одбрамбеним националним капацитетима. Политике одбране апсолутно свих војно неутралних држава засноване су на концепту тоталне одбране који подразумева интегрално ангажовање свих субјеката одбране и одбрамбених потенцијала, како војних, тако и цивилних, ради оснаживања одбрамбених способности државе.

Војно неутралне државе, свакако, имају различите приступе безбедносним и одбрамбеним питањима сагласно различитим традицијама, геополитичком положају, националним интересима итд. Међутим, оно што им је заједничко јесу снажне одбрамбене способности државе које се достижу кроз развијање и имплементацију концепта тоталне одбране. То подразумева снажне оружане снаге, као поуздан фактор одвраћања од оружане агресије, затим развијен регрутни систем попуне оружаних снага, бројчано респектабилан и обучен резервни састав, развијен систем цивилне одбране, који има за циљ заштиту становништва током криза, снажну одбрамбену индустрију која треба да, у што већем обиму, задовољи потребе оружаних снага итд. Међутим, оно што никако не треба заборавити, без чега би сви материјални одбрамбени потенцијали били знатно умањени, јесте снажно присутна свест грађана војно неутралних земаља о потреби одбране државе.

Сагласно наведеном поставља се питање: да ли је савремена српска стратешка култура, односно стратегијско одлучивање и понашање Србије, у функцији успешне имплементације концепта тоталне одбране у смислу изградње потребних одбрамбених способности којима би се могло одговорити на значајне безбедносне изазове којима је Србија тренутно изложена? Одговор би се могао добити путем компаративне анализе значајних поставки стратегијског концепта одбране, војних издатака и бројности састава оружаног састава Србије, с једне, а, са друге стране, оних европских држава које имају дугу традицију војне неутралности и које дуже време примењују концепт тоталне одбране. Међутим, потребно је рећи да наведене земље нису ни близу изложене безбедносним изазовима као Србија. Из тих разлога, поред њих, једним делом, који се односи на приказ бројчаног састава оружаних снага, обухваћена је и Грчка, као чланица НАТО и регионална држава изложена значајним безбедносним изазовима услед затегнутих односа са Турском. У складу са добијеним резултатима наведене анализе могу се сагледати чиниоци стратешке културе Србије (физички, политички или социолошко-културолошки) који нису или јесу у функцији изградње потребних одбрамбених способности које концепт тоталне одбране захтева.

Могло би се навести да су одбрамбене политике и концепт тоталне одбране војно неутралних европских земаља разрађени и утемељени у њиховим стратегијско-доктринарним и нормативно-правним документима. Тако у бројним документима, још од

1973. године, Швајцарска темељи своју одбрамбену политику на концепту „тоталне одбране”.¹⁶ Поред војне, наведени концепт обухвата и друге димензије друштва: економску, еколошку, технолошку и политичку. Концепт „тоталне одбране” Швајцарске подразумева свеобухватни национални приступ одбрани, укључујући и војне и цивилне капацитете, како би се осигурала независност државе, одбрана територије и заштита становништва. У оквиру свог система одбране она изграђује војну одбрану (одвраћање од агресије и вођење оружане борбе у рату), затим цивилну одбрану (заштита људи и материјалних добара у рату и свим другим условима угрожавања) и одбрану привреде (обезбеђење производње опреме и материјалних добара неопходних за вођење рата). Основни циљ цивилне одбране Швајцарске јесте припрема цивилног становништва за преживљавање у условима савременог рата и мирнодопских угрожавања, док улога војске обухвата превенцију, одвраћање и одбрану.¹⁷

Одбрамбена политика Аустрије интегрални је део њене безбедносне политике која се спроводи унутар концепта „свеобухватног приступа националној безбедности” са циљем системске сарадње и усклађивања различитих државних политика које произилазе из свеобухватне националне стратегије и релевантних посебних стратегија. Одбрамбена политика Аустрије разрађена је кроз *Стратегију безбедности* (2013), *Стратегију одбране* (2014) и *Војну стратегију* (2015). Спроводи се у блиској координацији са спољном политиком и политиком унутрашње безбедности ради очувања суверенитета и територијалног интегритета Аустрије, пружања војне подршке цивилним властима и учешћа у војним мисијама у иностранству.¹⁸

Концепт безбедности Финске, уназад десетак и више година, дефинисан је бројним стратегијским документима. У последњем – *Стратегија безбедности за друштво* (2017), дефинисано је да се њена безбедносна политика заснива на концепту „свеобухватне безбедности” који, поред војне одбране, обухвата и економске мере, мере цивилне заштите, мере сарадње са медијима, мере комуникације и одржавање јавног реда и мира. Овакав модел обезбеђује основу за достизање способности за предузимање неопходних акција у случају различитих облика угрожавања националне безбедности. Одбрамбена политика Финске усмерена је, превасходно, на одвраћање од употребе и претње употребе војне силе потенцијалног агресора.¹⁹

У свим стратегијско-доктринарним документима Шведска наглашава да своју одбрану темељи на јаким оружаним снагама и свеобухватном приступу одбрани државе. Од почетка хладног рата она је била међу оним државама које су деценијама уназад развијале снажан систем „тоталне одбране”, ослонцем на сопствене ресурсе. Наведени концепт обухватао је војну и цивилну одбрану ради активног ангажовања читавог друштва, превасходно за време ратног стања, али и током других ситуација високог безбедносног ризика. Почетком 2000-тих година, концепт „тоталне одбране” представљао је основу за развој и имплементацију новог безбедно-

¹⁶ Видети више у: George J. Stein, *Total Defense: a Comparative Overview of the Security Policies of Switzerland and Austria*, Defense Analysis Vol. 6, No. 1, Great Britain, 1990. pp. 17-33.

¹⁷ Синиша Таталовић, Антон Гризолд, Влатко Цвртила, *Сувремене сигурносне политике – државе и национална сигурност почетком 21. стољећа*, Голден маркетинг-Техничка књига, Загреб, 2008 стр. 418.

¹⁸ *Austrian Security Strategy: Security in a new decade - Shaping security*, Federal Chancellery of the Republic of Austria, Vienna, July 2013, pp. 10-11, 20.

¹⁹ The Security Strategy for Society, Government Resolution, Finland, November 2017.

сног концепта „друштвене безбедности“. Њиме је проширена одбрамбена функција Шведске од одбране од оружаног угрожавања споља ка одбрани од ширег спектра претњи националној безбедности. Као и претходни, нови концепт укључује ангажовање свих субјеката друштва у оквирима војне и цивилне одбране.

Поред обавезе уздржавања од започињања рата, војно неутралне државе морају да бране свој статус. У том погледу дефинише се и право на „неутралност под оружјем“, односно право да неутралне државе, путем сопствене војне моћи, одвраћају друге земље од потенцијалне агресије. Због тога се тврди да свака војно неутрална држава мора бити наоружана, а њена одбрана мора бити кредибилна. Њена кредибилност, како је већ речено, огледа се у одбрамбеним способностима које се достижу снажним оружаном снагама и развијеним регрутним системом којим се обезбеђује попуна оружаних снага и ствара бројчано респектабилан резервни састав.

Швајцарска, са својих 8,2 милиона становника, поседује оружане снаге које данас броје 20.950 припадника активног и 144.270 припадника резервног састава.²⁰ Унутар оружаних снага професионални војници чине њихов мањи део, док су остали регрути или добровољци у доби од 19 до 34 године, а у неким случајевима и до 50 година. Сви пунолетни Швајцарци су у обавези да служе у оружаним снагама најмање 245 дана. На почетку пролазе војну обуку у трајању од 18 недеља, а у наредних 10 година позивају се шест пута на шестодневну војну обуку. Република Аустрија, са својих 8,8 милиона становника, поседује оружане снаге које, тренутно, броје 22.400 припадника активног и 152.200 припадника резервног састава, са способношћу нарастања ратног састава до 55.000 припадника.²¹ До 1971. године сваки мушки држављанин Аустрије, од 18 до 35 година старости, био је обавезан да служи војни рок у трајању од девет месеци, да би се, након тога, тај период скратио на шест месеци. За регруте који не желе да прођу војну обуку обавезно је деветомесечно служење цивилног војног рока.²²

Финска, са својих 5,5 милиона становника, поседује оружане снаге које, тренутно, броје 21.500 припадника активног и 216.000 припадника резервног састава, са способношћу нарастања ратног састава до 285.000 припадника. Да би се постигли такви захтеви, сваке године реализују се два регрутна циклуса са по 13.500 регрута. Према Уставу Финске, сваки грађанин мушког пола изнад 18 година дужан је да на неки начин учествује у народној (тоталној) одбрани. Алтернатива војној обавези јесте цивилна служба, у трајању од девет до дванаест месеци, у којој могу бити укључене и жене. У зависности од рода војске, војни рок траје од 5,5 до 11,5 месеци.²³ Војна обавеза у резервном саставу траје до 60 године живота.

Шведска, са својих 9,9 милиона становника, поседује оружане снаге које, тренутно, броје 29.750 припадника активног и 34.500 припадника резервног састава, са способношћу нарастања ратног састава до 60.000 припадника, док је у наредном периоду планирано да тај број износи до 90.000.²⁴ Шведска баштини традицију оба-

²⁰ The Military Balance 2018, IISS publications, February 2018, p. 154.

²¹ Исто, p. 83.

²² Gerfried R. Promberger, *Austrian Security Strategy: Need for Reformulation due to Security Developments?*, U.S. Air University, 14 February 2016, p. 1.

²³ The Military Balance 2018, Исто, p. 99.

²⁴ Исто, p. 151.

везне војне службе за мушкарце још од 1901. године, коју је, на кратко, прекинула 2010. године. Седам година касније, позивајући се на повећане претње националној безбедности, понајвише након кризе у Украјини, шведска влада је одлучила да реактивира војну обавезу.²⁵ На тај начин, данас, шведске оружане снаге се попуњавају добровољцима и регрутима оба пола. Распон година за добровољце креће се од 18 до 47. Што се тиче регрутног састава око 4.000 мушкараца и жена позива се сваке године на службу у трајању од 7,5 до 12 месеци, у зависности од рода и службе у којима служе. Након одслужења војног рока грађани се уводе у резервни састав све до 47 године живота.

Претходна анализа није обухватила квантитативне и квалитативне показатеље наоружања војно неутралних земаља, због њихове обимности, али свакако се ради о респектабилном савременом војном потенцијалу који обезбеђује одвраћајућу функцију система одбране ових земаља. Бројно и високо софистицирано наоружање и претходно наведени бројчани састави оружаних снага захтевају знатна финансијска улагања, о чему сведоче војни буџети војно неутралних земаља, које су, с обзиром на економску развијеност, у могућности да финансирају своју неутралност. У 2017. години војни буџет Швајцарске износио је 4,83 милијарде долара (0,7% БДП-а), Аустрије 2,65 милијарди долара (0,65% БДП-а), Финске 3,19 милијарди долара (1,27% БДП-а) и Шведске 5,96 милијарди долара (1,09% БДП-а). Поред наведеног, у прилог снажно присутне свести грађана војно неутралних земаља о потреби одбране државе говори чињеница да је 2013. године у Швајцарској одржан референдум на којем су се грађани изјашњавали да ли треба задржати обавезан војни рок или се преусмерити ка потпуно професионалном саставу оружаних снага. За прву опцију изјаснило се 73% грађана. Исте године и у Аустрији је одржан референдум са истоветним питањем. Преко 60% грађана изјаснило се за задржавање обавезног служења војног рока.

Шта, у односу на Србију, показује наведена анализа значајних поставки стратегијског концепта одбране војно неутралних земаља, њихових војних издатака и бројчаности састава оружаних снага? У погледу стратегијско-доктринарног и нормативно-правног утемељења концепта тоталне одбране, за разлику од наведених земаља, у случају Србије се примећује извесна неуређеност и недоследност. За разлику од војне неутралности која није дефинисана ни у једном стратегијском документу, концепт тоталне одбране дефинисан је у *Стратегији одбране* (2009), али не и у вишем стратегијском документу *Стратегији националне безбедности* (2009), која такође разматра политику одбране.²⁶ Затим, поред *Стратегије одбране*, систем цивилне заштите није нигде другде поменут, нити детаљније објашњен. Није јасно ко и како, у кризним ситуацијама, врши координацију не само субјеката у систему цивилне одбране већ и координацију између система цивилне одбране и оружаних снага.

²⁵ Adam Chandler, *Why Sweden Brought Back the Draft*, March 3, 2017, Доступно на: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/sweden-conscription/518571/>, 19/07/2019.

²⁶ У односу на важеће стратегије, новина нове Стратегије националне безбедности и Стратегије одбране, чији је поступак усвајања у току, јесте јасно одређење Републике Србије као војно неутралне државе.

Табела 1 – Компаративни приказ војних издатака и бројчаног састава оружаних снага Србије, Грчке и европских војно неутралних земаља

ДРЖАВА	Станов. (мил.)	БДП	Војни издаци		Оружане снаге		Попуна
		укупан (млрд. \$)	укупан (млрд. \$)	% БДП	активни састав	резерв. састав	
Швајцарска*	8,2	681	4,83	0,7	20,950	144,270	регрут.
Аустрија*	8,8	409	2,65	0,65	22.400	152.200	регрут.
Финска*	5,5	251	3,19	1,27	21.500	216.000	регрут.
Шведска*	9,9	542	5,96	1,09	29.750	34.500	регрут. добров.
Грчка**	10,7	204	4,73	2,31	141.350	220.500	регрут.
Србија*	7,1	39,4	0,52	1,32	28.150	50.150	добров. профес

Приказани подаци су из 2017. године

*војно неутралне земље

** чланица НАТО

Војска Србије броји око 28.000 припадника, при чему су у тај број урачунати и цивили који су запослени у војсци. Према том показатељу, српске оружане снаге не одступају у односу на остале војно неутралне европске земље које имају приближно исти број становника. Међутим, треба поновити да те земље нису ни приближно изложене безбедносним изазовима као што је то Србија. С друге стране, Грчка, без обзира на то што је чланица НАТО-а, услед затегнутих односа са Турском, има око 140.000 припадника активног и 220.000 припадника резервног састава, а њен број становника, од 10 милиона, сличан је оном у Шведској, која има само око 30.000 припадника оружаних снага. То указује да је осећај угрожености Грчке већи од Шведске, која има скоро исти број припадника оружаних снага као Србија. Могло би се закључити да је Србија мање угрожена од Грчке, што није реално.

У погледу технолошке опремљености, већина технике Војске Србије наслеђена је од ЈНА, која се распала 90-их година, и од тада је обновљен само њен мали део. Посебан проблем представља занављање ваздухопловне и друге високо софистициране и скупе технике. Такође, услед лошег стања у економији, модернизација оружаних снага већег обима није могућа. Затим, за разлику од других земаља које имају развијен регрутни систем, редовно служење војног рока у Србији замрзнуто је одлуком Народне скупштине 2011. године, па је због тога број резервног састава драстично смањен са тенденцијом даљег пада.

Сагласно наведеним, одговор на питање да ли је савремена српска стратешка култура, односно стратегијско одлучивање и понашање Србије, у функцији успешне имплементације концепта тоталне одбране у смислу изградње потребних одбрамбених способности којим би се могло одговорити на значајне безбедносне изазове којима је Србија тренутно изложена, сасвим јасно и недвосмислено гласи – није. Први и основни проблем Србије јесте економија; неспорно је да економске потешкоће делују као лимитирајући фактор у изградњи и јачању капацитета одбране Србије. Међутим, економија није једини разлог слабих одбрамбених способности државе. На то сасвим јасно указују оне делатности које се могу спровести ради унапређења наведених способности, без великог финансијског улагања, али се, ипак, то не чини. На пример, одавно је из школских програма основних и средњих школа изостављен предмет „одбрана и заштита”, којим се, у великој мери, развијала снажна свест грађана о потреби одбране државе. Дакле, слаба економија није разлог који се увек може користити као оправдање. Пре би се рекло да је проблем српске стратешке културе, а тиме и имплементације концепта тоталне одбране, у политичким чиниоцима, а не у неким другим.

Закључна разматрања

Последице угрожавања виталних националних интереса са којима се Србија данас суочава последица су, већим делом, српске стратешке културе с краја прошлог века, неприлагођене објективној стратегијској стварности тог времена. Током југословенске кризе, услед снажних спољних притисака, српски национални идентитет обликован је, доминантно, митологијом, религијом, историјским наслеђем егзистенцијалне угрожености српског етноса и, самим тим, одбрамбеним национализмом који је ограничавајуће деловао на рационалност стратегијског „објектива” српске политичке елите, сужавањем избора могућих стратегијских решења и одабиром оних која су се показала као погубна. Резултат примене таквих решења данас је препознатљив, пре свега, у *de facto* губитку суверенитета над делом државне територије, ослабљеној економији, ниском животном стандарду и, последично, прогресивној депопулацији. Дакле, може се закључити да Србија више нема право, нити простора, за чињење нових стратегијских грешака. С тим у вези, њена стратешка култура, односно свеукупна безбедносна, а посебно спољна и одбрамбена политика, мора бити утемељена на другачијим основама, пре свега на начелу рационалности. Недавно опредељење Србије за вођење политике војне неутралности први је корак ка томе.

Почетком новог века, стиче се утисак, Србија је стављена у незавидан положај избора између два своја витална национална интереса – територијалне целовитости и, са друге стране, економског развоја. То у круговима политичке и интелектуалне елите, али и у целокупном српском друштву, резултира стратешком дилемом: куда и како даље? У рационалном настојању решавања проблема стратешке дилеме Србија се одлучила за вођење политике „трећег пута”, односно војне неутралности. Тиме се омогућава сарадња са свим кључним субјектима међународних односа, односно остваривање и заштита свих српских националних интереса. Али, ако Србија заиста жели да се прикаже као војно неутрална земља, и да на тај начин

смањи спољне притиске, она нужно мора да развија систем одбране заснован на стратегијском концепту тоталне одбране. С обзиром на ову чињеницу, развој и имплементација овог концепта задобија суштински значај за спровођење политике војне неутралности. Међутим, од момента опредељења Србије за политику војне неутралности мало тога је учињено по питању даљег развоја система одбране у складу са оваквим концептуалним моделом.

Војна неутралност подразумева да држава нема војних савезника, да њена економија буде стабилна и да може да одолева свим притисцима споља и, наравно, да поседује војску која ће моћи да одврати сваког непријатеља од напада и која ће, на тај начин, моћи да заштити суверенитет и територијални интегритет државе. Србија, увиђа се, не поседује готово ништа од тога. Први и основни њен проблем је економија, те, неспорно, економске потешкоће делују као лимитирајући фактор у изградњи и јачању капацитета одбране. Самим тим, војни издаци Србије много су мањи у односу на издатке осталих војно неутралних земаља. Међутим, економија није једини разлог слабих одбрамбених способности државе. На то сасвим јасно указују оне делатности које се могу спровести ради унапређења наведених способности, без великог финансијског улагања, али се то се не чини. Пре би се рекло да је проблем пуне имплементације концепта тоталне одбране, у ствари, проблем српске стратешке културе, а пре свега њених политичких чинилаца.

Литература

[1] Благојевић Вељко, *Стратешка култура и национална безбедност*, Зборник Матице српске за друштвене науке, LXX, № 170 (2/2019).

[2] Gerfried R. Promberger, *Austrian Security Strategy: Need for Reformulation due to Security Developments?*, U.S. Air University, 14 February 2016.

[3] Ковач Митар, Стојковић Дејан, *Стратегијско планирање одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009.

[4] Митровић Милован, *Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије*, у: Зборник радова „Идентитетски преображај Србије“, Правни факултет, Београд, 2016.

[5] Novaković Igor, *Neutralnost u Evropi u 21. veku i slučaj Srbije*, ISAC fond, Beograd, 2012.

[6] Snyder Jack, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options*, A project Air Force report prepared for the United States, RAND Corporation R-2154-AF, Santa Monica, CA, 1977.

[7] Симић Драган Р., *Светска политика*, ФПН, Чигоја штампа, Београд, 2009.

[8] Kim Jiyul, *Cultural Dimension of Strategy and Policy*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College Press, May 2009.

[9] Johnston Alastair Iain, *Thinking about Strategic Culture*, International Security, The MIT Press, Vol. 19, No. 4, Spring, 1995.

[10] Kennedy Robert, *The Elements of Strategic Thinking: A Practical Guide*, у: „Teaching Strategy: Challenge and Response“, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2010.

[11] Stein George J., *Total Defense: a Comparative Overview of the Security Policies of Switzerland and Austria*, Defense Analysis Vol. 6, No. 1, Great Britain, 1990.

[12] Таталовић Синиша, Гризолд Антон, Цвртила Влатко, *Сувремене сигурносне политике – државе и национална сигурност почетком 21. столјећа*, Голден маркетинг – Техничка књига, Загреб, 2008.

[13] The Military Balance 2018, IISS publications, February 2018.

[14] Filip Ejdus, *Security, Culture and Identity in Serbia*, Western Balkans Security Observer, No. 7-8, October 2007 – March 2008.

Интернет:

[15] Европска унија – Највећи инвеститор, донатор и трговински партнер Србије, Интернет портал Европског покрета „Србија“, <http://www.emins.org/evropska-unija-najveci-investitor-donator-i-trgovinski-partner-srbije/>.

[16] Chandler Adam, *Why Sweden Brought Back the Draft*, March 3, 2017, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/sweden-conscription/518571/>.

Документа:

[17] Austrian Security Strategy: Security in a new decade - Shaping security, Federal Chancellery of the Republic of Austria, Vienna, July 2013.

[18] Joint Doctrine Note 1-18; United States Joint Chiefs of Staff, April 2018, p. II -1.

[19] Strategy MCDP 1-1, U.S. Marine Corps, 1997.

[20] Резолуција Народне Скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, Народна Скупштина РС, Београд, 26. децембар 2007. године.

[21] Стратегија националне безбедности Републике Србије, октобар 2009.

[22] Стратегија одбране Републике Србије, октобар 2009.

[23] The Security Strategy for Society, Government Resolution, Finland, November 2017.